

УДК 378.01 : 373.3 /5. 02 : 930 (045)
<https://doi.org/10.32405/2411-1309-2019-23-149>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ІСТОРІЇ ДЛЯ СТАРШОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ

Юлія Малієнко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,
e-mail: j-b-m@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-7124-8236

У статті розкрито нові підходи до візуалізації змісту підручників, підкреслено, що надання ілюстративному матеріалу статусу історичного джерела стає однією з передумов створення нового покоління навчальної літератури з історії. Автором визначено поняття когнітивна візуалізація, виокремлено її функції у контексті компетентнісного навчання історії.

Вибір саме цих об'єктів дослідження обумовлено необхідністю функціональних змін у структурі підручника щодо посилення ролі наочності: від звичайного ілюстрування – до важливої джерелознавчої одиниці його змісту. Автором зроблено висновок про недостатнє висвітлення у науково-методичній літературі питань використання наочності як історичного джерела у змісті підручників для старшої школи.

Ключові слова: когнітивна візуалізація; функції когнітивної візуалізації, багатокомпонентність підручника історії.

Наука є розумовий зір.

Ян Амос Коменський

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, пов'язані з інформаційною революцією, реформуванням та модернізацією системи освіти, зумовлюють концептуальні зміни цільових, ціннісних, змістових і технологічних основ підручників історії.

Інформаційна насиченість сучасного світу вимагає певної адаптації навчального матеріалу перед його поданням учням для того, щоб у візуально доступ-

ному для сприйняття вигляді надати учням основні, або необхідні відомості, які будуть зрозумілими, легкодоступними та легкозасвоюваними [1].

Підручник нового покоління як модель процесу пізнання минулого має відповідати суспільним вимогам щодо компетентнісного навчання історії, стати самодостатнім багатоаспектним навчальним комплексом, здатним задовольнити потреби сучасних старшокласників. У контексті зазначених вимог візуальні матеріали у змісті підручника починають відігравати роль рівноправних історичних джерел. До того ж і сьогодення історичної науки тісно пов'язане не тільки власне з академічними дослідженнями, але й з пошуками засобів унаочнення наукового поступу.

Нові підходи до візуалізації підручників, надання ілюстративному матеріалу функцій історичного джерела стають однією з передумов створення нового покоління навчальної літератури з історії. Це обумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу розкрити еволюцію поняття візуалізація, визначити напрями науково-педагогічних досліджень, пов'язаних із різними аспектами зазначеної теми.

Витоки сучасних освітніх досягнень у сфері візуалізації сягають XVII століття. Саме тоді Я. А. Коменський розробив принцип наочності, названий великим педагогом золотим правилом для учнів. Даючи йому потрійне обґрунтування, учений підкреслював, що початок пізнання пов'язаний з відчуттями, тому варто починати навчання не з словесного тлумачення про речі, а з реального спостереження за ними. Отже, як наголошував учений, все – через самостійне спостереження [2].

Ідеї Я. А. Коменського знайшли своє продовження у творах Г. Ващенко. Відомий український педагог вважав, що сприйнятті речі залишають у нашій свідомості певні образи, або уявлення. На їх ґрунті розвиваються вищі форми мислення. Чим чіткіші й багатші уявлення, тим більше можливостей для розвитку вищих інтелектуальних. Водночас, на думку Г. Ващенко, зловживати наочностю не варто, особливо щодо старших учнів, оскільки на перше місце виходять методи, що розвивають абстрактне мислення навчальних процесів [3].

Перетворення візуалізації на глобальну тенденцію, поява нових дефініцій змусила нас звернутися до теоретико-методологічних праць українських учених, які досліджують процеси трансформації поняття візуалізація.

Стратегіям інтерпретації візуальних джерел, які використовуються сучасними дослідниками, присвячено доробок Є. Рачкова. Автор розглядає зростаючу увагу до візуальних джерел як характерну рису сучасної науки, окреслює найбільш популярні методи їх досліджень [4].

Суголосним зазначеним дослідженням є роботи О. Рабенчука які, підкреслюють вагоме місце візуальної сфери у сучасній гуманітаристиці, розглядають візуальні матеріали як повноцінне джерело, доводять необхідність використання

їх під час історичних досліджень. Важливо, що О. Рабенчук виокремлює передумови актуалізації інтересу до візуальних джерел та методів їх дослідження. Погодимося з наступними висновками вченого: як «розшифрування» вербального тексту проходить лише у контексті дискурсу, в котрому він виник, так і зображення не розглядається більше як «зліпок реального», а можливе лише у відповідності до конкретного дискурсу, і це «послання» має «розшифрувати» історик [5].

О. Коляструк розглядає візуальні образи, що досліджуватимуть старшокласники, як своєрідні артефакти свого часу, здатні передати дух, атмосферу минулого, проливаючи світло на конкретний спосіб існування людини у соціумі у сукупності її щоденних практик і ритуалів, з дрібницями побуту, зовнішнього вигляду, емоційного стану, поведінки тощо [6].

Аналіз візуальних студій в системі сучасного соціогуманітарного знання виконала О. Ковалевська. Вчена дослідила становлення міждисциплінарного підходу до вивчення візуальних джерел європейськими та американськими дослідниками, зазначаючи, що класична теза позитивістів «немає історії без документа», у другій половині ХХ ст. повинна була інтерпретуватися значно ширше. Зокрема, поняття документ потрібно розуміти як різні типи джерел: писемні, речові, аудіо-візуальні, зображальні та інші [7].

Теоретичне обґрунтування використання технологій унаочнення у навчальному процесі здійснено Н. Житеньовою [1]. Вчена доводить, що візуалізація розвиває пізнавальний інтерес учнів, дає змогу створити позитивний емоційний фон на уроці, полегшує реалізацію міжпредметних зв'язків у навчанні, сприяє подальшій самоосвіті школярів.

У своєму дослідженні ми спиралися також і на науково-методичний доробок сучасних українських учених-педагогів. Концептуальні засади змісту та організації використання візуальних джерел на основі компетентнісного підходу до навчання досліджуються в працях В. Власова [8], Ю. Комарова [9], П. Мороза [10], О. Пометун [8]. Візуалізацією історії України опікується Український інститут національної пам'яті, випускаючи для шкіл новітні навчально-методичні та наочні матеріали з ключових подій минулого нашої держави.

На окрему увагу заслуговує методична і підручникотворча діяльність В. Власова, пов'язана з обраною нами темою. Вперше у науково-методичній практиці ним обґрунтовані і упорядковані переліки пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва, обов'язкових для розпізнавання абітурієнтами ЗНО, розроблена система навчально-пізнавальних завдань до візуальних джерел на основі компетентнісного підходу, яка реалізована у підручниках історії України для 9-11 класів [8].

Ґрунтовні дослідження з питань візуалізації навчання історії, класифікації наочності, методики роботи з нею, застосування опорних схем та сигналів у навчанні історії містять праці О. Пометун [8].

Методи роботи з наочними джерелами, їх характеристика та типологія, способи організації старшокласників під час дослідження візуальних пам'яток розкриваються у доробку Ю. Комарова [9].

Наочні засоби як невід'ємні складники повноцінного розвивального навчання на уроці історії представлені у напрацюваннях П. Мороза. Вчений вважає, що наявність візуальних джерел уможливить перетворення підручника на робочу книгу, яка спонукатиме учнів працювати з нею самостійно [10].

Питання візуалізації є предметом постійного дослідження європейських учених. Важливим методичним джерелом є праці відомих експертів Луїзи де Бівар Блек, Р. Страдлінга, які характеризують роль візуальних джерел у процесі навчання історії, подають алгоритми дослідження наочних джерел [11; 12].

Зазначимо, що питання наочності вже досліджувалися нами, проте нові візуальні тренди вимагають подальшого розгляду цієї теми [13]. До того ж аналіз наявної науково-методичної літератури засвідчує, що в ній відсутнє комплексне висвітлення проблем компетентнісного використання візуальних історичних джерел, недостатньо розкрита взаємодія різних документів у змісті курсів історії в ліцеї.

Формулювання цілей статті. Автор ставить за мету проаналізувати нові підходи до візуалізації змісту підручників, обґрунтувати необхідність надання ілюстративному матеріалу статусу історичного джерела. Це стане передумовою для формування одного з ключових чинників створення нового покоління навчальної літератури з історії. У статті тлумачитиметься поняття когнітивна візуалізація у контексті сучасного підручникотворення і компетентнісно орієнтованого навчання історії, виокремлюватимуться її функції.

Вибір саме цих об'єктів дослідження обумовлено необхідністю функціональних змін у структурі підручника щодо посилення ролі наочності: від звичайного ілюстрування – до важливої джерелознавчої одиниці змісту.

Принадібно зазначимо, що усі загальні теоретичні поняття, зокрема візуалізація, когнітивна візуалізація, функції когнітивної візуалізації розглядаються виключно в контексті зазначеної теми.

Основна частина. Стрімке проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в життя людини та перенавантаження інформаційними потоками вимагають від сучасної освіти зміни способів навчання, подання навчальної інформації і запровадження нових методик навчання, які були б ефективними в умовах сьогодення [1].

Комплексний аналіз сучасних підходів до візуалізації навчального матеріалу з історії ми поєднали з потребами і проблемами новітнього підручникотворення. Почнемо з візуалізації.

Відтоді, як у 70-х роках ХХ століття посилюється інтерес до вивчення різнобічних проявів культури, нових полів історичних досліджень, починає форму-

ватися дослідницька парадигма візуальних студій, представники якої не тільки стали активніше використовувати різноманітний візуальний матеріал, але й запропонували принципово нові підходи до його інтерпретацій. Цікавим для нашої теми було поширене у гуманітарній сфері поняття візуальний поворот, яке ввів у науковий обіг один із теоретиків та істориків візуальних досліджень У. Мітчел. Учений визначив візуальну реальність як культурний конструкт, що потребує «прочитання» та інтерпретації подібно до письмового тексту [4].

Погодимося з сучасними українськими дослідниками, які зазначають, що сьогодні історія стає «візуальною» у буквальному сенсі слова, оскільки сучасні візуальні медіа є важливим способом запису, зберігання та комунікації історичного знання, органічно доповнюючи вербальні засоби [5].

Згадані вище суспільні тенденції безперечно відбиваються в освітньому просторі, наповнюючи новим сенсом відомі поняття. І це не дивно, адже візуальні образи фіксують найменші дрібниці щоденного життя, у фізичній чи віртуальній формі накопичуються у великих об'ємах і дають змогу досліднику, який інтерпретує й аналізує їх мову, робити висновки щодо різних аспектів життя людини. Візуальні джерела показують історичні події та факти у вигляді конкретних статичних і динамічних образів, які містять як явну, так і приховану закодовану інформацію. Вона доповнює наші судження про історію і допомагає зробити її більш «очевидною», тому, вилучаючи, вивчаючи та використовуючи її, дослідник може не аби як збагатити дослідницький арсенал та способи аналізу, відкриваючи перед собою світ минулого у іншому ракурсі. Аналіз візуального торкається усіх сфер життя і тому допомагає бачити минуле у конкретиці, деталях та динаміці [5].

У науково-методичній літературі відомі різні дефініювання понять наочність і візуалізація. За Великим тлумачним словником, візуалізація – одержання видимого зображення яких-небудь предметів, явищ, процесів, недоступних для безпосереднього спостереження [14]. Більш дієвий зміст вкладено у поняття наочність – це не тільки предмети, які використовують для показу під час навчання, а також метод навчання, який ґрунтується на використанні таких предметів [14].

Педагогічні словники за редакцією С. Гончаренка та М. Ярмаченка оперують близькими поняттями: наочність у навчанні, візуально-слуховий метод, візуальна грамотність, наочно-образне мислення. Зупинимося на двох останніх, принагідно підкресливши їх синонімічність когнітивній візуалізації. Під візуальною грамотністю обидва словники розуміють напрям у сучасній педагогіці, що досліджує проблеми розвитку навичок користування візуальною та аудіовізуальною інформацією. Крім того, візуальна грамотність ґрунтується на положеннях про провідну роль образу в процесах сприймання й розуміння, необхідність підготовки свідомості дитини до діяльності в умовах зростання інформатизації життя [16].

Також у словнику за редакцією М. Ярмаченка тлумачиться й таке важливе поняття сьогодення, як наочно-образне мислення – єдина форма відображен-

ня наочно-дійового, наочно-образного та візуального мислення з переходами від позначення окремих одиниць предметного змісту відображення до встановлення між ними конститутивних зв'язків, узагальнення і побудови образно-концептуальної моделі, а потім на її основі до виявлення категоріальної структури сутнісної функції того, що відображається [14].

Аналіз науково-методичних праць виявив доволі широкий спектр тлумачення поняття візуалізація, що розуміється як: незмінна складова модернізаційної експансії у просторі і часі [17]; активний процес винесення зі внутрішнього плану у зовнішній продуктів мозкової інтелектуально-розумової діяльності [1]; представлення числової та текстової інформації у вигляді графіків, діаграм, структурних схем, таблиць, карт і так далі [18]. Вважаємо, що попри всі нюанси визначень, поняття наочність і візуалізація є синонімами, тож використовуватимемо їх як синонімічні.

Набуває поширення й дефініція когнітивна візуалізація, що виступає в літературі як: специфічний принцип навчання [19]; включення в процес мислення зорових образів, тобто розвиток візуального мислення [18]. Аналіз джерел засвідчив, що поняття когнітивна візуалізація поки знаходиться на етапі початкового дефініювання.

На нашу думку, когнітивна візуалізація – це метод навчання, який ґрунтується на визнанні ілюстрації джерелом історичної інформації та способом її пізнання. Отже, відбувається зміщення акценту з ілюстративних функцій наочності на пізнавальні. Саме тому когнітивна візуалізація оптимізує навчання, виконує мотиваційно-рефлексивні функції, розвиває усі складники предметної історичної компетентності, а власне наочність проходить шлях від звичайного ілюстрування – до важливої джерелознавчої одиниці змісту підручника.

У підручниках – когнітивна візуалізація – це навчально-пізнавальна структура, яка реалізує сучасну ідею про наочність як важливе історичне джерело і має щонайменше два обов'язкових, взаємопов'язаних складники: ілюстративний ряд, адекватний новітнім вимогам до навчальної літератури та системи навчально-пізнавальних завдань до них (з-поміж іншого сюди відносимо й різноманітні алгоритми опрацювання ілюстрацій). Зрозуміло, що поширеною практикою когнітивна візуалізація стане лише за умов, якщо реалізовуватиметься у навчально-виховному процесі в старших класах закладів загальної середньої освіти.

Виходячи з вищевказаного, підкреслимо таку рису когнітивної візуалізації, як універсальність, тобто можливість використовувати її на будь-якому етапі уроку, незалежно від його типу. Крім того, наочність може ілюструвати інші види історичних джерел, а також бути основним навчальним ресурсом уроку.

Наразі когнітивна візуалізація як педагогічне поняття акумулює новітні наукові досягнення, адаптуючи їх до потреб сучасної історичної освіти.

Перш ніж характеризувати функції візуалізації в контексті сучасного підручника-наочника, коротко звернемося до історії питання. Процес унаочнення змісту підручників історії пройшов свій шлях розвитку, тому ми розглянули етапні зміни в підходах до ілюстрування навчальних книг з історії.

1 етап – 90-ті роки ХХ ст. Становлення власне українських підручників, кількісний і якісний брак наочності, яка виконувала ілюстративну функцію.

2 етап – нульові роки ХХІ ст. Поява в підручниках кольорових ілюстрацій, формування критеріїв до їх відбору; основні форми роботи з наочністю – описові.

3 етап – від кінця нульових – до сьогодення. Розвиток теоретичних і практичних підходів до формування візуального змісту підручників. Поступова зміна ставлення до зображень: від ілюстрації – до розуміння наочності як важливого історичного джерела. Поява в підручниках навігаторів роботи з ілюстративним матеріалом. Структурні зміни у змісті, скорочення текстового і збільшення ілюстративного складників.

У контексті нашої теми підкреслимо таку рису сучасного підручника історії, як багатокомпонентність, що відкриває перед старшокласниками нові можливості для сприйняття, осмислення, опрацювання, передачі історичного матеріалу. У складній багатокомпонентній структурі підручника історії візуальний ряд, розгорнута система навчально-пізнавальних завдань до кожного з його основних елементів (ілюстрації, карти, схеми тощо) відіграють вирішальну роль. У зв'язку з цим говоримо про самодостатність підручника, який дає змогу старшокласнику самостійно досліджувати історію, використовуючи різні джерела історичної інформації.

Розкриваючи теоретичні засади когнітивної візуалізації у контексті унаочнення змісту підручників, ми вважали за доцільне узагальнити її функції.

Функції когнітивної візуалізації:

- поглиблення знань, розвиток умінь, раціоналізація, урізноманітнення навчальної діяльності старшокласників, пов'язаної з дослідженням історії ХХ – початку ХХІ ст.;
- активізація емоційної, мотиваційно-рефлексивної, ставленнєвої сфери діяльності учнів; розвиток асоціативного, критичного, творчого, візуального мислення, візуальної грамотності учнів у процесі дослідження історії;
- зосередження уваги на особливостях історичних об'єктів ХХ – початку ХХІ ст., фіксація історичної інформації, необхідної для розуміння минулого;
- посилення міждисциплінарних, міжпредметних зв'язків; інтегрування з іншими історичними джерелами, засобами навчання.

Різноманітні візуальні джерела, які презентують у підручниках певний період історії ХХ – початку ХХІ ст., уможливають розуміння старшокласниками особливостей відповідного етапу розвитку суспільства, намірів людей, специфіки економічного, політичного, соціального, культурного розвитку. Серед різних видів

наочності найбільш поширеними у підручниках для 10-11 класів є: фотографії текстові (фотографії документів, газет, законів, універсалів, прокламацій тощо), індивідуальні, колективні, історичних подій, історичних об'єктів тощо; ілюстрації картин, плакати, карикатури; умовно-графічні зображення; карти, картосхеми.

На окрему увагу заслуговує новий тренд підручникотворення – QR-код – графічне зображення, в якому зашифрована певна інформація, посилання на сайт чи окрему його сторінку. Сучасні підручники історії, зокрема, для старших класів, швидко опанували і реалізували цю ідею. Використання QR-кодів дасть змогу урізноманітнити навчальний процес, сприятиме зацікавленості школярів до навчання, може стати зручною формою організації навчального процесу [20].

Виходячи з особливостей змісту курсів історії, який охоплює ХХ – початок ХХІ ст., зосередимося на фотографії. Фотографії як масовий, доступний, зрозумілий вид візуальних історичних джерел зберігаються у музеях і бібліотеках, в державних і родинних архівах, в установах і на підприємствах. До того ж саме цьому виду візуальних джерел надається перевага у підручниках 10-11 класів.

Такий візуальний пріоритет пояснюється тим, що конкретика деталей історичних візуальних джерел (фото, кіно, реклама, скульптура, карикатура тощо) відображає розмаїття тенденцій суспільного життя, доносячи до нашого бачення й розуміння особливості домашнього побуту чи виробничого процесу, дозвілля, моди, соціального статусу, гендерних особливостей. Крім того, без таких носіїв інформації учням практично неможливо уявити інфраструктуру міського чи сільського життя у контексті зовнішнього вигляду адміністративних, громадських, спортивних, культурних споруд, помешкань, крамниць, транспорту, особливостей ландшафту, інтер'єрів, специфіки архітектури тощо. Ті ж соціальні явища чи архітектурні будови, зафіксовані візуально й віддалені одне від одного у часі, дозволяють досліднику аналізувати подібність і відмінність рис та робити висновки стосовно наступності і динаміки змін соціальної історії [5].

Технології, різні форми роботи з наочними джерелами, зокрема з фотографіями, широко представлені у методичній літературі. З-поміж них ми обрали узагальнений варіант Ю. Комарова як такий, що адекватний віковим особливостям старшокласників, вимогам когнітивної візуалізації, компетентнісного навчання і критичного мислення, може використовуватися учнями для роботи з будь-яким сучасним підручником історії:

1. Опис візуальних джерел. Не слід нехтувати описом! Хоча він і відіграє по суті допоміжну, операційну роль і потрібен для повноти і точності інтерпретації, але проведення детального аналізу зображення допоможе виробити в учнів відповідні навички, спостережливість, дасть змогу проявити ці якості. До того ж учитель може використати це при оцінюванні, адже далеко не всі учні можуть інтерпретувати, а оцінювати потрібно всіх [9].

2. Інтерпретація. На етапі первинної інтерпретації варто звернути увагу на те, хто саме зображений (конкретно-історичні персонажі, або представники різних соціальних груп, партій тощо), проаналізувати сюжет, звернути увагу на символи і стереотипи, завдяки яким можна визначити, хто є персонажі, або визначити їх соціальну належність. Доцільно також проаналізувати підпис і співвідношення підпису і зображення. На етапі вторинної, або власне історичної інтерпретації слід звернути увагу на історичність ситуації, на співвідношення її з іншими джерелами (як текстовими так і візуальними), на історичний контекст (залучивши знання учнів, набуті з інших джерел) [9].

Алгоритм Ю. Комарова доповнили й такими вимогами до роботи старшокласників з наочністю, як: зіставлення інформації, набутої з різних джерел; аргументація власної позиції щодо візуальної інформації; визначення пам'яток, пов'язаних з дослідженням візуального.

Цікаві рекомендації для роботи саме з фотографіями дає Р. Страдлінг. Вчений пропонує використовувати фотографії різних історичних періодів для вивчення тенденцій в суспільстві, наприклад в моді, дозвіллі, на роботі. Використання фотографії для складання схем процесів, які відбувалися протягом ХХ ст., зокрема у розвитку техніки, транспорту, архітектури, мистецтва, освіти, сприятиме розумінню старшокласниками діахронічних тем нещодавньої історії. Вивчення ілюстрацій, які розкривають окремий період (наприклад, вуличні сцени, ринки, робочі місця, похорони, інтер'єри житла), чи поштові листівки одного і того ж явища, зроблені в різний час, дасть змогу учням дослідити різні аспекти життя тогочасного суспільства [11].

Важливо обговорювати з учнями питання достовірності фотографій. Відомо, що їх легко підробити. До того ж власне фотограф також може впливати на зміст фото. Тому особливу увагу слід звернути на позицію автора: намагався він бути неупередженим, чи, навпаки, намагався зобразити персонажів саме в такому вигляді, наскільки свідомою є позиція автора [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Візуалізація в глобальному і локально-освітньому вимірах відіграє велику роль у розвитку інформаційного суспільства. Сучасна історична освіта має відповідати на цей виклик і вчити старшокласників орієнтуватися у візуальному полі, аналізувати та розуміти його.

У підручниках нового покоління когнітивна візуалізація історичного матеріалу як навчально-пізнавальна модель активізує когнітивну, дослідницьку та творчу діяльність учнів, сприяє формуванню усіх складників предметної історичної компетентності, власних інтелектуальних практик старшокласників, розвиває критичне мислення.

Новизна і різнобічність досліджуваної проблеми унеможлиблює розкриття її в одній статті. Усе це є предметом подальших науково-педагогічних і методичних досліджень.

Література

1. Н. В. Житеньова, «Технології візуалізації в сучасних освітніх трендах», Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету, вип. 2, с. 144-157, 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2016_2_13
2. Я. А. Коменский, Избранные педагогические сочинения (Т.1-2). М.: Педагогика, 1982.
3. Г. Ващенко, Загальні методи навчання : підруч. для педагогів. Київ : Укр. Вид. Спілка, 1997.
4. Є. Рачков, «Методи та підходи візуальної історії: аналіз історіографії», Харківський історіографічний збірник, №14, с. 27-41, 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/751>
5. О. Рабенчук, «До питання про візуальне як джерело історичних досліджень», Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика, №17, с. 29-39, 2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/xxx_2012_17
6. О. Коляструк, «Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності», Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика, №14, с. 259-264, 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://http://www.history.org.ua/JournALL/xxx//14/16>
7. О. Ковалевська, «Візуальні студії в системі сучасного соціогуманітарного знання», Історіографічні дослідження в Україні. №26, с. 220, 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/ldvu_2016_26_11
8. Пометун О. І. Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. – К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. – 208 с.
9. Ю. Комаров, «Методи роботи з візуальними джерелами», Доба, №2, с. 15-19, 2004. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://klio-mukolaiv.at.ua > prochutatu > jurijkomarov>.
10. П. В. Мороз, «Використання карикатур в шкільному підручнику історії (методика роботи в умовах дослідницького навчання)» Проблеми сучасного підручника, вип. 13, с. 147-167, 2013. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2013_13_19.
11. Р. Страдлінг, Викладання історії Європи ХХ століття – Б.м: Видавництво Ради Європи, Б.р.
12. Луїза де Бівар Блек, «Працюючи з візуальними джерелами», Історія і суспільство в школах України: теорія і методика навчання, №1, 2012.
13. Ю.Б. Малієнко Методика компетентісно орієнтованого навчання всесвітньої історії у 7-му класі : методичний посібник / Ю. Б. Малієнко – К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. – 96 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та головний редактор В. Т. Бусел. – Ірпінь: Перун. – 2003. – 1440 с.
15. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001. – 514 с.
16. С.У. Гончаренко, Український педагогічний словник – К., Либідь, 1997. – 375 с.
17. О. В. Брюховецька. «Візуальний поворот у культурі і культурології», у Культурологія: Могиллянська школа, М. Собуцький, Ред. Київ : Олег Філюк, 2018, с. 130-156.
18. М.В.Говорун, Л.О. Онісімчук, Використання лекції-візуалізації в системі вищої освіти. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. – 2011. Вип.1. – С. 71–74. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream>.

19. О.В. Семеніхіна, М.Г. Друшляк Принцип когнітивної візуалізації і його використання у навчанні математики Фізико-математична освіта. – 2017. – Вип. 3. – С. 136-140. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2017_3_26.
20. Тренди освіти: як використовувати QR-коди в освіті [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/trendi-osviti-yak-vikoristovuvati-qr-kodi-u-navchanni>.

References

1. N. V. Zhytienova (2016). "Visualization technologies in current educational trends", *вип. 2, s. 144-157*. [Online]. Available: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2016_2_13. (in Ukrainian)
2. Ja. A. Komenskij, Selected pedagogical works: In 2 volumes v. 1. (v. 1-2). M.: Pedagogika, 1982. (in Ukrainian)
3. Vashchenko H. General teaching methods: textbook for teachers. Kyiv : Ukr. Vyd. Spilka, 1997. (in Ukrainian)
4. Ye. Rachkov, "Methods and Approaches to Visual History: analysis of Historiography", *Kharkivskiy istoriohrafichnyi zbirnyk, №14, s. 27-41, 2016*. [Online]. Available: <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/751> (in Ukrainian)
5. O. Rabenchuk, "The question of the visual as a source of historical research", *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka, №17, s. 29-39, 2012*. [Online]. Available: http://resource.history.org.ua/publ/xxx_2012_17. (in Ukrainian)
6. O. Koliastruk, "Visual documents as special sources of everyday life", *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka, №14, s. 259-264, 2008*. [Online]. Available: <http://www.history.org.ua/JournALL / xxx/14/16>. (in Ukrainian)
7. O. Kovalevska, "Visual studies in the system of modern socio-humanitarian knowledge", *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini, №26, s. 220, 2016*. [Online]. Available: http://resource.history.org.ua/publ/ldvu_2016_26_11. (in Ukrainian)
8. O. I. Pometun, N. M. Hupan, V. S. Vlasov, Competency-oriented method of teaching history in general school. Kyiv, Ukraina: TOV "KONVI PRINT", 2018. (in Ukrainian)
9. Yu. Komarov, "Methods of working with visual sources", *Doba, №2, s.15-19*. [Online]. Available: <http://klio-mukolaiv.at.ua > prochutatu > jurijkomarov>. (in Ukrainian)
10. P.V. Moroz "Using of cartoons in the school history textbook (methodology of research study)" *Problemy suchasnoho pidruchnyka, vyp. 13, s. 147-167, 2013*. [Online]. Available: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2013_13_19. (in Ukrainian)
11. R. Stradlinh, Teaching the history of Europe of the twentieth century – B.m: Vydavnytstvo Rady Yevropy, B.r. (in Ukrainian)
12. Luiza de Bivar Blek "Working with visual sources", *Istoriia i suspilstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia i metodyka navchannia, №1, 2012*. (in Ukrainian)
13. Yu.B. Maliienko Methods of Competently Oriented Learning in World History in 7th grade : metodychnyi posibnyk / Yu. B. Maliienko – K. : TOV "KONVI PRINT", 2018. – 96 s. (in Ukrainian)
14. A great explanatory dictionary of modern Ukrainian / uklad. ta holovnyi redaktor V. T. Busel. – Irpin: Perun. – 2003. – 1440 s. (in Ukrainian)
15. Pedagogical dictionary / za red. M. D. Yarmachenka. – K. : Ped. dumka, 2001– 514 s.
16. S.U. Honcharenko, Ukrainian Pedagogical Dictionary, Kyiv, Ukraina: Lybid, 1997. (in Ukrainian)

17. O.V. Briukhovetska "Visual rotation in culture and cultural studies" u Kulturolohiia: Mohylianska shkola, M. Sobutskyi, Red. Kyiv : Oleh Filiuk, 2018, s. 130-156. [Online]. Avialable: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/15232>. (in Ukrainian)
18. Hovorun M.V., Onisimchuk L.O. Use of lecture-visualization in the higher education system. Teoriia ta metodyka navchannia suspilnykh dystsyplin. – 2011. Vyp.1. – S. 71–74. [Online]. Avialable: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream>. (in Ukrainian)
19. Semenikhina O.V., Drushliak M.H. The principle of cognitive visualization and its use in teaching mathematics. Fyzyko-matematychna osvita. – 2017. – Vyp. 3. – S. 136-140. – [Online]. Avialable: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2017_3_26. (in Ukrainian)
20. Education Trends: How to Use QR Codes in Education [Online]. Avialable: <https://naurok.com.ua/post/trendi-osviti-yak-vikoristovuvati-qr-kodi-u-navchanni>. (in Ukrainian)

Юлия Малиенко, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник отдела обществоведческого образования Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВИЗУАЛИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНИКОВ ПО ИСТОРИИ ДЛЯ СТАРШИХ КЛАССОВ В КОНТЕКСТЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье раскрыты новые подходы к визуализации содержания учебников, подчеркнуто, что предоставление иллюстративного материала статуса исторического источника становится одной из предпосылок создания нового поколения учебной литературы по истории. Автором определено понятие когнитивная визуализация, выделены ее функции в контексте компетентностного обучения истории.

Выбор именно этих объектов исследования обусловлен необходимостью функциональных изменений в структуре учебника по усилению роли наглядности: от обычного иллюстрирования - к важной источниковедческой единицы его содержания. Автором сделан вывод о недостаточном освещении в научно-методической литературе вопросов использования наглядности как исторического источника в содержании учебников для старшей школы.

Ключевые слова: когнитивная визуализация; функции когнитивной визуализации, многокомпонентность учебника истории.

Yuliia Maliienko, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher at the Department of Social Studies of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF VISUALIZATION OF HISTORICAL TEXTBOOK CONTENTS FOR HIGH SCHOOL IN THE CONTEXT OF COMPETENCE-ORIENTED EDUCATION

The article presents new approaches to visualization of the content of textbooks, emphasizing that providing illustrative material with the status of a historical source is one of the prerequisites for the creation of a new generation of educational literature on history. The author defines the concept of cognitive visualization in the context of competence-based teaching of history, its features and functions are distinguished.

The choice of these objects of study is due to the need of functional changes in the structure of the textbook to enhance the role of illustration: from the simple image - to an important source unit of its contents. The author concludes that the issue of using visualization as a historical source in the contents of textbooks for high school is not covered in the scientific and methodological literature.

In our opinion, cognitive visualization is a teaching method that is based on recognizing an illustration as a source of historical information and a way of getting to know it. Thus, there is a shift in emphasis from the illustrative functions of visualization to cognitive. That is why cognitive visualization optimizes learning, performs motivational-reflexive functions, develops all the components of substantive historical competence, and the actual visualization goes from the usual illustration - to an important source unit of the textbook contents.

Various visual sources, which present in the textbooks a certain period of history make it possible for high school students to understand its peculiarities, people's intentions, specifics of economic, political, social, and cultural development. Among the various types of visualization, the most common are: text photos (photos of documents, newspapers, laws, universals, proclamations, etc.), individual, collective, historical events, etc.; illustrations of paintings, posters, caricatures; graphics; maps, charts.

At present, visualization as a pedagogical concept accumulates the latest scientific achievements, adapting them to the needs of modern historical education.

Keywords: visualization, cognitive visualization, multicomponent character of history textbook.